

Wat weten we (niet) over het aanbod van Nederlands' grootste supermarkten?

Veel verse groente en fruit in de schappen van Europese supermarkten komen uit Israël. Een deel van deze invoer komt echter uit Israëliëse nederzettingen in de door Israël bezette Palestijnse gebieden. Deze nederzettingen zijn illegaal en hebben desastreuze gevolgen voor de lokale, Palestijnse, bevolking en economie. Mensenrechten en het humanitair oorlogsrecht worden geschonden. Toch worden nederzettingenproducten in Europa ingevoerd. De EU verordonneert dat wanneer een product uit een 'Israëliëse nederzetting' komt dat met zo veel woorden op de verpakking of het schap moet worden aangegeven. Alleen zie je dat nooit in de supermarkt. SOMO probeert na te gaan wat de omvang is van de invoer van groente en fruit uit illegale Israëliëse nederzettingen naar Nederland.

Veel verse groente, fruit en kruiden in de schappen van Europese supermarkten komen uit Israël. Nederland is na Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk de belangrijkste Europese importeur van groente en fruit uit Israël. In 2016 werd er voor een kleine 83 miljoen euro aan groente en fruit ingevoerd in Nederland. Israël is een van de vijf belangrijkste leveranciers van aardappelen, dadels en grapefruits. Ook Israëliëse avocado's, granaatappels en mandarijnen zijn populair op de Nederlandse markt.¹

De Israëliëse bezetting van Palestijnse gebieden wordt sinds jaar en dag in alle toonaarden veroordeeld door internationale organisaties als de Verenigde Naties en de Europese Unie als een schending van de fundamentele rechten van de Palestijnse bevolking, inclusief het recht

op zelfbeschikking.² Volgens Human Rights Watch maakt Israël zich in de bezette Palestijnse gebieden onder andere schuldig aan onwettige moorden en oorlogsmisdrijven; illegale nederzettingen en institutionele discriminatie; gedwongen verplaatsingen; vernieling van huizen en eigendommen; langdurige afsluiting van Gaza en ongerechtvaardigde verplaatsingsbeperkingen op de Westelijke Jordaanoever.³ Deze grove mensenrechtenschendingen blijven veelal onbestraft. Ook heeft de bezetting desastreuze gevolgen voor de Palestijnse economie.⁴ De Israëliësch-Palestijnse kwestie geldt als een gewapend conflict; hier is het humanitair oorlogsrecht op van toepassing. Mensenrechtenorganisaties veroordelen de kolonisering en de plundering van landbouwgrond en waterbronnen, op basis van het internationaal oorlogsrecht. Groenten en fruit worden verbouwd op geplunderde

landbouwgrond en met behulp van geplunderde waterbronnen in de illegale nederzettingen.⁵

In 2015 heeft de Europese Unie regels voor de etikettering van producten afkomstig uit deze illegale nederzettingen verduidelijkt.⁶ Dit is omdat de Europese consument recht heeft op juiste en niet misleidende informatie over de herkomst van producten. Als een product uit een 'Israëlische nederzetting' afkomstig is, dan moet dat expliciet op verpakking of schap worden aangegeven. Alleen zie je die vermelding echter nooit in de Nederlandse supermarkten. Dat kan natuurlijk betekenen dat de invoer van illegale

nederzettingenproducten is stopgezet, maar SOMO zou geen kritische onderzoeksorganisatie zijn als we bij voorbaat van de goedwillendheid en ijver van bedrijven zouden uitgaan. Het sterke vermoeden bestaat dat groente en fruit uit de illegale nederzettingen als 'Product uit Israël' worden gelabeld.⁷ Op basis van deze vooronderstelling hebben we deze keten opnieuw onder de loep gelegd en supermarkten hierover opnieuw aan de tand gevoeld. In deze zoektocht bevraagt SOMO de supermarkten op het naleven van deze richtlijnen en de herkomst van hun producten.

Box 1 Verantwoordelijkheid van bedrijven om mensenrechten te respecteren

De twee meest gezaghebbende internationale standaarden ten aanzien van maatschappelijk verantwoord ondernemen zijn de VN Richtlijnen inzake bedrijven en mensenrechten (UNGP's)⁸ en de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen.⁹ Deze richtlijnen stellen dat bedrijven verantwoordelijkheid dragen voor het respecteren van mensenrechten.

De UNGP's hebben drie pijlers:

- 1 De plicht van de staat om mensen te beschermen tegen mensenrechtenschendingen door derde partijen, zoals bedrijven;
- 2 De verantwoordelijkheid van bedrijven om mensenrechten te respecteren. *Due diligence* is een kernbegrip in de uitwerking hiervan;
- 3 De toegang tot recht en genoegdoening van slachtoffers bij schendingen is een verantwoordelijkheid van de staat zowel als van het bedrijfsleven.

Due diligence is de inspanning die van bedrijven wordt gevraagd om betrokkenheid bij mensenrechtenschendingen tegen te gaan. Bij gepaste zorgvuldigheid ten aanzien van mensenrechten gaat het om het voortdurend evalueren en reageren op (potentiële) risico's en schendingen – zowel bij de eigen bedrijfsvoering als bij de uitbesteding van bedrijfsactiviteiten. Daarbij staan niet de risico's voor en rechten van het bedrijf zelf centraal, maar risico's voor de samenleving door bedrijfsactiviteiten.

Er worden drie niveaus onderscheiden:

- 1 Een bedrijf kan een schending veroorzaken;
- 2 Een bedrijf kan bijdragen aan een schending (samen met of via andere partijen);

- 3 Er kan - zonder dat het bedrijf een directe bijdrage levert - een relatie met de schending bestaan via de activiteiten, diensten of producten van een bedrijf.

Gezien de omvang van de invoer in Nederland van groente en fruit uit Israël en de aanwezigheid van Israëlische landbouwbedrijven in illegale nederzettingen in de bezette Palestijnse gebieden, is het niet onaannemelijk dat Nederlandse supermarkten groente en fruit aanbieden dat uit die illegale nederzettingen afkomstig is. Dit betekent dat Nederlandse marktpartijen het risico lopen bij te dragen aan of een relatie hebben met mensenrechtenschendingen. Dit geldt voor verschillende soorten spelers, zoals importeurs, leveranciers, brancheverenigingen, ondernemersorganisaties, handelsplatformen en supermarktketens.

"De internationale handel van de nederzettingen met bedrijven zoals supermarkten is een van de drijvende krachten achter de nederzettingen", aldus Shawan Jabarin, directeur van de Palestijnse mensenrechtenorganisatie Al Haq, een organisatie waar SOMO mee samenwerkt. "Om deze mensenrechtenschendingen te kunnen beëindigen is het daarom essentieel dat de handel in nederzettingenproducten een halt wordt toegeroepen".¹⁰

SOMO betoogde in dezelfde trant: *"Wanneer supermarkten eigen producten (huismerken) uit nederzettingen importeren dragen zij bij aan deze schendingen, aangezien zij in het geval van huismerken zelf besluiten waar de producten worden ingekocht. Als supermarkten merkproducten verkopen die zij uit de nederzettingen importeren, zijn de supermarkten verbonden aan de schendingen, aangezien zij in dat geval geen controle hebben over waar de producten vandaan komen, maar wel via de ketenrelatie bij de schending betrokken zijn".¹¹*

SOMO is al ruim tien jaar bezig met onderzoek en lobby inzake de problematische invoer van groente en fruit uit illegale Israëlische nederzettingen naar Nederland en het aanbod van deze producten in Nederlandse supermarkten. In dit artikel blikken we daarom ook kort terug op wat we de afgelopen jaren gedaan en bereikt hebben.

Box 2 Oorlogsrecht

Humanitair recht of oorlogsrecht is het recht dat van toepassing is tijdens gewapende conflicten. Bepalingen over bescherming van de burgerbevolking in tijden van een gewapend conflict zijn grotendeels gelijk aan internationale normen voor mensenrechten.¹² Met de Conventies van Genève worden verdragen inzake het humanitaire oorlogsrecht bedoeld. In 1949 zijn vier verdragen vastgesteld, in 1977 aangevuld met twee protocollen. Oorlogsmisdrijven zijn schendingen van de Geneefse Verdragen. In het gemeenschappelijk artikel 3 van de Geneefse Verdragen staan daden opgesomd die altijd verboden zijn, onder meer marteling, verminking, lijfstraffen, het nemen van gijzelaars, daden van terrorisme, 'schendingen van de menselijke waardigheid', waaronder verkrachting en gedwongen prostitutie, terechtstellingen zonder proces, en plundering.¹³ De Vierde Conventie van Genève, in het bijzonder artikel 49, bevat een verbod op het koloniseren van bezet gebied. Het Statuut van Rome (1998), het oprichtingsstatuut van het Internationaal Strafhof, typeert het koloniseren van bezet gebied als een oorlogsmisdrijf.¹⁴

Voorgeschiedenis

De afgelopen jaren zocht SOMO meerdere malen contact met supermarktketens en andere spelers in de levensmiddelenhandel om meer te weten te komen over de invoer in Nederland en het aanbod van groente en fruit uit door Israël bezette Palestijnse gebieden in Nederlandse supermarkten.

Al in 2010 stelde SOMO het probleem van misleidende etiketten voor groente en fruit uit deze nederzettingen publiekelijk aan de orde. Ook in het rapport Bitter Fruit van januari 2011 hekelde SOMO het gebrek aan verantwoordelijkheid dat Nederlandse supermarktketens ten toon spreidden op dit onderwerp.¹⁵ Toen constructieve reacties op dit rapport uitbleven, gooide SOMO het over een andere boeg; in overleg met andere maatschappelijke

organisaties in Nederland nam SOMO contact op met het Nederlandse Nationaal Contactpunt OESO-Richtlijnen (NCP).¹⁶ Om een officiële klachtenprocedure te vermijden stelde het NCP voor een brede dialoog te starten. Het Centraal Bureau Levensmiddelen (CBL), de overkoepelende organisatie van supermarkten in Nederland, en groente- en fruit-handelsplatform Frugiventa gingen akkoord met een dialoog met SOMO, onder voorzitterschap van het NCP.

Met de UNGP's in het achterhoofd wilde SOMO opheldering krijgen over de ketenverantwoordelijkheid en de *due diligence* van supermarktketens bij de inkoop van producten uit illegale nederzettingen. Met steun van het NCP wisten CBL en Frugiventa de discussie echter te verengen tot een gesprek over correct etiketteren. Zich verschuilend achter de overheid stelde de groente- en fruitsector dat het de verantwoordelijkheid van de regering is om richtsnoeren over etikettering op te stellen. De Nederlandse overheid, kennelijk beducht om een eigen koers uit te zetten, verwees naar het EU-proces dat al gaande was over etikettering van dit soort producten. In april 2015 werd de dialoog - die in 2012 van start was gegaan - tot aanzienlijke frustratie van de betrokken ngo's zonder concreet resultaat afgesloten.¹⁷

In mei 2015 bracht SOMO het rapport 'Nederzettingenhandel en de rol van Nederlandse supermarkten bij mensenrechtenschendingen in de Palestijnse gebieden' uit.¹⁸ SOMO betoogde dat supermarktketens proactief effectieve stappen moeten ondernemen om te voorkomen dat ze bijdragen aan of betrokken zijn bij concrete mensenrechtenschendingen in hun productie- en handelsketens. In het rapport wees SOMO er nogmaals op dat de keten zeer weinig transparant is. Wie verhandelt wat aan wie? Welke herkomstinformatie is erop welk moment in de keten voorhanden? Wat kopen consumenten nu eigenlijk? Deze vragen zijn grotendeels onbeantwoord gebleven.

SOMO formuleerde onderstaande aanbevelingen.

Supermarkten moeten:

- ❑ Afzien van het verkopen van producten uit illegale nederzettingen;
- ❑ Consumenten en maatschappelijke organisaties actief informeren over hun inkoopbeleid en hun toeleveranciers;
- ❑ Hun keten in kaart brengen en uitzoeken welke toeleveranciers nederzettingenproducten leveren, als onderdeel van de standaard risicoanalyse;
- ❑ In contracten met hun *ketenpartners/toeleveranciers* vastleggen dat producten uit illegale nederzettingen niet geaccepteerd worden;
- ❑ Die (contractuele) afspraken actief monitoren en verkregen informatie (door een onafhankelijke partij laten) verifiëren;
- ❑ Hun zakelijke relaties met leveranciers beëindigen als deze producten uit illegale nederzettingen blijven aanbieden.

Supermarktenonderzoek 2017-2018

In het eerste kwartaal 2017 benaderde SOMO opnieuw de vijf grootste supermarktketens in Nederland: Albert Heijn, Aldi, Jumbo, Lidl en PLUS. Centrale vraag is hoe supermarkten handen en voeten geven aan de Europese richtlijnen inzake herkomstetikettering. Ook is navraag gedaan naar het productaanbod van groente en fruit uit door Israël bezette Palestijnse gebieden.¹⁹

Alle vijf de bedrijven reageerden - de een wat uitgebreider dan ander. Hun antwoorden vormen de basis voor dit artikel. De conceptversie van dit artikel is in maart 2018 voorgelegd aan de vijf supermarktketens, met de uitdrukkelijke vraag om actuele informatie aan te leveren en mogelijke feitelijke onjuistheden te corrigeren. Alle relevante informatie die SOMO van de geconsulteerde partijen heeft mogen ontvangen is in de definitieve versie van dit artikel opgenomen.

De vragen die SOMO aan de vijf supermarktketens heeft voorgelegd, hadden betrekking op de volgende zaken:

- Beleid dat supermarktketens mogelijk ontwikkeld hebben met betrekking tot etikettering/ herkomst-aanduiding van producten uit Israël c.q. de door Israël bezette gebieden;
- Mogelijke gesprekken tussen supermarktketens en toeleveranciers van producten uit Israël c.q. de door Israël bezette gebieden over de Europese etiketteringsregels;
- De systemen die toeleveranciers mogelijk hebben opgezet om volgens die richtlijnen te kunnen etiketteren;
- Het assortiment van de supermarkten en of er daadwerkelijk producten worden gevoerd die worden aangeduid als zijnde afkomstig uit de door Israël bezette gebieden d.m.v. etiketten of aanduidingen op het schap;
- Vragen die consumenten mogelijk stellen over de herkomst van producten uit door Israël bezette gebieden.

In de correspondentie met de vijf supermarktketens heeft SOMO flink wat vragen bij herhaling moeten stellen en ook aanvullende vragen geformuleerd in een poging om het verhaal helder te krijgen. Veel vragen bleven helaas onbeantwoord. Van de vijf supermarktketens die SOMO benaderde, was Aldi het minst mededeelzaam.

Wie verkoopt wat?

Product uit Israël?

Om te beginnen wilden we weten in welke supermarkten in Nederland groente- en fruit producten uit Israël te koop zijn. Van de vijf aangeschreven bedrijven gaf Jumbo überhaupt geen antwoord op deze vraag. Van Aldi ontving SOMO geen eenduidig antwoord. Lidl gaf aan geen groente en fruit 'uit de betreffende gebieden' aan te bieden.²⁰ Albert Heijn gaf aan wel producten uit Israël te verkopen, maar wilde 'vanuit concurrentie overwegingen' niet zeggen om welke producten het gaat. Albert Heijn maakte in zijn antwoord onderscheid tussen het eigen merk assortiment en het assortiment van andere merken, maar lichtte dat verder niet toe.²¹ PLUS gaf aan op dat moment vier producten uit Israël in het assortiment te hebben, namelijk grapefruits, granaatappels, zeekraal en Orri mandarijnen, en dat gedurende het jaar ook enkele andere producten uit Israël kunnen komen. Op de vraag welke producten dat zijn heeft PLUS geen antwoord gegeven.²²

Producten uit illegale nederzettingen?

En hoe zit het met groente- en fruit producten uit illegale Israëlische nederzettingen in de Palestijnse gebieden, worden die in de vijf grootste supermarktketens in Nederland verkocht?

Albert Heijn meldde dat "producten uit de betwiste gebieden conform de richtlijnen (-) van de EU geëtiketteerd worden".²³ In antwoord op de vraag welke fruit- en groenteproducten dat precies zijn en hoe die worden gelabeld, schreef Albert Heijn: "Fruit en groente assortiment wisselt door het jaar heen van origine, op dit moment hebben we geen eigen merk assortiment uit de betreffende gebieden. Als dit wel weer voorkomt in de toekomst worden ze gelabeld conform wetgeving".²⁴ Hieruit maakte SOMO op dat Albert Heijn producten uit de door Israël bezette gebieden verkoopt. In een later bericht meldde Albert Heijn dat dit onjuist is, "omdat we op dat én op dit moment geen producten uit betwist gebied verkopen".²⁵ Jumbo en PLUS antwoordden nadrukkelijk geen producten uit de bezette gebieden in hun assortiment te voeren.²⁶ Aldi meldde dat navraag onder AGF-leveranciers heeft uitgewezen dat er geen producten uit bezette gebieden komen.²⁷ Lidl zei, enigszins omfloerst, dat Lidl Nederland op dat moment en ook recent geen nederzettingenproducten in het assortiment had.²⁸

Beleid op verkoop producten uit illegale nederzettingen?

Jumbo en PLUS zeiden met zo veel woorden dat het vigerend beleid is om geen producten uit (de illegale nederzettingen in de) bezette gebieden te voeren. Lidl meldde daarbij: "Het (EU sic) interpretatiedocument heeft geen invloed gehad op het assortiment van Lidl Nederland".²⁹

Van geen van de bedrijven heeft SOMO overigens een beleidsdocument mogen ontvangen, ondanks dat we daar wel dringend om gevraagd hebben.

Wat staat er op de etiketten en de schappen?

In de maand mei 2017 zochten vrijwilligers van het Diensten Onderzoek Centrum Palestina docP in supermarkten van verschillende ketens naar producten met herkomstvermelding 'Israël', 'Israëlische nederzetting in Palestina', of 'Palestina'. Er werden winkels van Albert Heijn, Aldi Dekamarkt, Dirk van den Broek, Emté, Jumbo, Lidl en Nettorama, in Amsterdam, Assen, Den Bosch, Den Haag, Enschede, Groningen, Haarlem, Heerenveen, Leeuwarden, Nijmegen Rotterdam en Utrecht. DocP heeft jarenlange ervaring met dit soort veldonderzoek. Het veldonderzoek vond plaats in de maand mei omdat er dan relatief veel versproducten uit het Midden-Oosten worden aangeboden. Het docP team vond 99 producten met herkomst Israël, in 2016 waren dat er 96. Opnieuw werd geen enkel product gevonden met vermelding 'Israëlische nederzetting in Palestina' of 'Palestina'. Uit deze docP steekproef bleek Albert Heijn met stip de grootste aanbieder van producten uit Israël. Het ging om aardappelen, citrusvruchten, dadels en verse kruiden.³⁰

SOMO vroeg de supermarktbedrijven voorbeelden te geven van welke precieze formuleringen zij hanteren op de etiketten of de schapaanduidingen van nederzettingenproducten. Geen van de vijf bedrijven gaf hier antwoord op. Albert Heijn meldde wel punt 10 van de Interpretatieve mededeling van de EU "1-op-1 te volgen".³¹ Albert Heijn meldde ook alleen verantwoordelijkheid te nemen voor het etiketteren van de eigen merken van Albert Heijn. De andere merken in Albert Heijn-winkels zijn zelf verantwoordelijk voor het etiketteren conform de wet, aldus Albert Heijn. Lidl benadrukte in communicatie met SOMO nog maar eens "dat het niet aan supermarkten is om buitenlandse politiek te bedrijven. Als er op een manier gecommuniceerd moet worden op de etiketten dan is het aan de wetgever om dit vast te stellen". Ook meldde Lidl "marktconform" te opereren, zonder uit te leggen wat dat inhoudt.³²

Hoe ziet de keten eruit?

Middels ons onderzoek wilden we graag meer te weten komen over de huidige ketenpartners en de leveranciers van producten uit Israël en uit de Palestijnse gebieden, inclusief de Israëlische nederzettingen, van de vijf supermarktbedrijven.

Dat heeft niet veel opgeleverd, de bedrijven bleken niet scheutig met deze informatie. In antwoord op de vraag hoeveel schakels c.q. bedrijven er zitten tussen oogst en de schappen van Albert Heijn-winkels, meldde Albert Heijn enkel "dat het aantal schakels in de verschillende ketens enorm varieert per product".³³ PLUS noemde Nature's Pride als een van de leveranciers van onder andere de Israëlische granaatappels in het PLUS assortiment.³⁴ SOMO's vraag welke andere leveranciers PLUS heeft voor de overige producten uit Israël is niet beantwoord.

Hoe wordt de door leveranciers verstrekte informatie gecontroleerd?

Het is geen sinecure om stevige, betrouwbare informatie te verkrijgen over de herkomst van 'producten uit Israël'. Beweringen van producenten en leveranciers over de herkomst van producten dienen grondig gecheckt te worden. Landbouwproducten uit Israël worden tijdens de opslag vermengd met producten uit illegale nederzettingen, en dan alsnog als 'product uit Israël' op de markt gebracht. Landbouwbedrijven sjoemelen met informatie over hun vestigingslocatie en geven gefingeerde postcodes op. Dit zijn bekende praktijken.³⁵ In 2013 heeft Israël een nieuw postcodesysteem ingevoerd, wat de zaak er niet eenvoudiger op maakt, en ook Europese autoriteiten kopzorgen bezorgt.³⁶ Het is de vraag of Nederlandse supermarktketens deze risico's ook voldoende het hoofd weten te bieden.

SOMO vroeg de vijf supermarktketens hoe informatie van leveranciers gecontroleerd wordt. Daar kregen we uiteenlopende antwoorden op.

Albert Heijn meldde dat zij leveranciers al jarenlang vragen om eindproducten uit de Palestijnse gebieden niet te mengen met producten uit Israël.³⁷ Dit was SOMO bekend, Albert Heijn noemde dit ook in voorgaand contact met SOMO, in 2015. De vraag is echter hoe Albert Heijn de informatie die leveranciers verstrekken verifieert. Worden daar derde partijen bij betrokken? En zo ja, welke? Productinformatie wordt in databases vastgelegd en "voortdurend op juistheid gevalideerd" aldus Albert Heijn. Albert Heijn roemde ook het internationale Private Label Management (PLM)-systeem TraceOne "waarin alle processen worden vastgelegd en geborgd". Albert Heijn voert steekproefsgewijs (on)aangekondigde controles uit bij leveranciers.³⁸ TraceOne is mogelijk meer dan een papieren validatie, maar Albert Heijn gaf verder geen informatie over hoe het een en ander precies in zijn werk gaat.

Jumbo gaf aan haar leveranciers regelmatig om bewijsmateriaal te vragen met betrekking tot de herkomst van landbouwproducten, "waaronder verklaringen en mass balance producten van toeleveranciers"³⁹ om aan te tonen dat producten niet uit bezette gebieden afkomstig zijn. Jumbo verwees naar een specificatiesysteem waar leveranciers dit bewijsmateriaal uploaden en waarin ook de herkomst van producten opgegeven moet worden "i.v.m. de wettelijk verplichte declaraties".⁴⁰ Volgens Jumbo wordt dit specificatiesysteem altijd gevuld voordat een product in het schap terecht komt. Dit klinkt mooi, maar op de vraag van SOMO om iets concreets te zien te krijgen van genoemde leveranciersverklaringen of het specificatiesysteem – bijvoorbeeld screenshots – komt geen antwoord. En nog belangrijker: het blijft onduidelijk hoe Jumbo de kwaliteit en de echtheid van deze bewijzen en verklaringen controleert.

SOMO legde ook Aldi, Lidl en PLUS vragen voor over zorgen rondom de vermenging van groente- en fruitproducten van verschillende herkomst in pakhuizen, over controle van de beweringen van leveranciers, en over de mogelijke rol van derde partijen bij verificatie. Aldi, Lidl noch PLUS hebben deze vragen beantwoord.

Nature's Pride ging wel uitgebreid op de vraag in: *"'Vermenging' is een zorg van de gehele sector, controle hierop is erg lastig: aan het fruit zelf is het niet te zien. Onze langdurige relatie met onze leveranciers is zeer goed: onze afspraken en voorwaarden zijn helder, iedere leverancier conformeert zich hieraan en wij hebben geen reden aan hun verklaringen te twijfelen"*.⁴¹

Wat doen supermarkten in geval van twijfel of foutieve informatie?

Supermarkten denken klaarblijkelijk dat ze met veel vertrouwen en wat controle een eind komen. Maar wat als er gereede twijfels zijn over de informatie die leveranciers verstrekken of als er aantoonbaar foutieve informatie is verstrekt? Wat zijn de waarschuwingen of sancties waar supermarktketens zich van bedienen? Aldi, Lidl en PLUS hebben hier niets over gedeeld met SOMO. Albert Heijn gaf aan dat er in zulke gevallen altijd eerst nader onderzoek wordt gedaan. Hoe zo'n onderzoek wordt vormgegeven wordt niet duidelijk. Eventueel kan schorsing van een leverancier volgen, maar dit is in 2016 niet aan de hand geweest, aldus Albert Heijn.

Jumbo beschreef het volgende proces: *"Indien een product uit bezet gebied komt dan krijgen wij een escalatie en nemen wij daar actie op door contact op te nemen met de leverancier. Dit specificatiesysteem wordt altijd gevuld voordat een product in het schap terecht komt."*⁴² SOMO heeft Jumbo gevraagd of het de afgelopen jaren gebeurd is dat leveranciers producten aanbieden die afkomstig zijn uit door Israël bezette gebieden. En zo ja, hoe zag die 'escalatie' er dan precies uit? Hier gaf Jumbo geen antwoord op.

Wat willen consumenten weten?

Consumenten hebben recht op juiste en niet misleidende informatie over de herkomst van producten. Wat willen consumenten weten over producenten uit Israël en de bezette gebieden? En hoe laten ze dat weten aan hun supermarkt? Wat doet een supermarkt met vragen van klanten? SOMO vroeg de vijf supermarktketens naar hun ervaringen. Hechten consumenten belang aan informatie over de herkomst van producten uit Israël, Palestina en/of door Israël bezette gebieden?

Nature's Pride meldde SOMO regelmatig vragen te krijgen van klanten en consumenten vanuit heel Europa over hun beleid op Israëlische producten. Nature's Pride benadrukte dat *"het een kwestie is die meer en meer mensen raakt en vraagt om heldere antwoorden. Wij geven hierin een volledig en zo transparant mogelijk antwoord"*.⁴³ PLUS meldde dat hun consumentenservice slechts sporadisch een vraag over de herkomst van producten uit Israël, Palestina en/of door Israël bezette gebieden ontvangt.⁴⁴ Albert Heijn deed de vraag af met de opmerking dat *"klanten zich altijd tot Albert Heijn kunnen wenden met de vraag uit welk land een product afkomstig is; wij zullen dan onze uiterste best doen hierop een antwoord te geven waarbij we het adres van de fabrikant of teler(s) geven."*⁴⁵ Aldi, Jumbo, en Lidl hebben niet gereageerd op dit punt.

In dit verband heeft SOMO in 2017 ook contact opgenomen met de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit. De NVWA is verantwoordelijk voor het toezicht en de handhaving van de etiketteringsregelgeving, waaronder regels omtrent herkomstaanduiding. Handhaving wordt door de NVWA verricht "op basis van stand interventiebeleid. Wanneer de NVWA in haar toezicht constateert dat er sprake is van onjuiste informatie op etiketten, wordt er gehandhaafd en worden sancties toegepast (waarschuwing, boete, etc.). Toezicht op etikettering is onderdeel van de lopende jaarprogramma's van de NVWA", aldus Dhr. Koenders, destijds minister van Buitenlandse Zaken.⁴⁶

SOMO vroeg zich af of informatie en publicaties van organisaties als docP, WhoProfits en SOMO door de NVWA als concrete melding of signaal opgepakt worden. In maart 2017 liet de NVWA bij monde van een woordvoerder weten dat de NVWA nooit 'concrete meldingen' heeft ontvangen over dit onderwerp.⁴⁷

Echter, in mei 2018 meldde de NVWA dat er in november 2017 een schriftelijke waarschuwing is gegeven aan een bedrijf dat wijn aanbood "uit een gebied dat niet als

Israël mag worden aangeduid op het etiket." De NVWA kon niet vertellen om welk bedrijf het ging of uit welk gebied de wijn afkomstig was, aangezien het bedrijf dan zou kunnen worden herleid. De hoeveelheid wijn die werd aangeboden is onbekend. De NVWA liet weten dat "het bedrijf per maart van dit jaar weer volledig binnen de regels van de "Interpretatieve mededeling" opereert", na een herhaalbezoek. De NVWA heeft nog geen rapportages uitgebracht over dit onderwerp of over deze periode (2017).⁴⁸

Referenties

- 1 United Nations Comtrade Database, <https://comtrade.un.org/> <geraadpleegd op 26 maart 2018>.
- 2 'United Nations Security Council Resolution 2334 (2016)', <http://www.un.org/webcast/pdfs/SRES2334-2016.pdf> en 'Outcome of the 3443rd European Union Council meeting, Foreign Affairs- Middle East peace process', 18 januari 2016, <http://www.consilium.europa.eu/media/22873/st05304en16.pdf>
- 3 Human rights Watch, Submission for the Universal Periodic Review of Israel', 29th session of the Universal Periodic Review, January 2018', 29 juni 2017, <https://www.hrw.org/news/2017/06/29/submission-universal-periodic-review-israel>, en Human Rights Watch, 'Israel and Palestine. Events of 2017', <https://www.hrw.org/world-report/2018/country-chapters/israel/palestine>, < beiden geraadpleegd op 20 april 2018 >.
- 4 Human Rights Watch, 'Occupation, Inc. How Settlement Businesses Contribute to Israel's Violation of Palestinian Rights, 19 januari 2016, https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/israel0116_web.pdf.
- 5 The Rights Forum, 'Schendingen', <https://rightsforum.org/achtergrond/en/dossiers/internationaal-recht/kolonisatie-een-ernstige-schending/>.
- 6 Website Europese Unie, Interpretatieve mededeling inzake de vermelding van de oorsprong van goederen uit de sinds juni 1967 door Israël bezette gebieden (2015/C 375/05), 12 november 2015, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015XC1112\(01\)&from=NL](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015XC1112(01)&from=NL).
- 7 WhoProfits, 'Made in Israel. Agricultural Exports from Occupied Territories', Made in Israel. Agricultural Exports from Occupied Territories',
- 8 'Guiding Principles on Business and Human Rights. Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework', 2012, http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf
- 9 'De OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen (Nederlandse vertaling, versie 2011)', <https://www.oesorichtlijnen.nl/binaries/oeso-richtlijnen/documenten/brochure/201/12/8/volledige-tekst-oeso-richtlijnen/oeso-richtlijnen-nlse-vertaling-def-webversie.pdf>.
- 10 SOMO, 'Nederzettingenhandel en de rol van Nederlandse supermarkten bij mensenrechtenschendingen in de Palestijnse gebieden', mei 2015, <https://www.somo.nl/wp-content/uploads/sites/2/2015/05/Nederzettingenhandel-en-de-rol-van-Nederlandse-supermarkten-bijmensenrechtenschendingen.pdf>.
- 11 SOMO, 'Nederzettingenhandel en de rol van Nederlandse supermarkten bij mensenrechtenschendingen in de Palestijnse gebieden', mei 2015, <https://www.somo.nl/wp-content/uploads/sites/2/2015/05/Nederzettingenhandel-en-de-rol-van-Nederlandse-supermarkten-bijmensenrechtenschendingen.pdf>.
- 12 Amnesty International, 'Humanitair recht', <https://www.amnesty.nl/encyclopedie/humanitair-recht>.
- 13 Amnesty International, 'Oorlog, oorlogsmisdrijven, oorlogsrecht, Conventies van Genève', <https://www.amnesty.nl/encyclopedie/oorlog-oorlogsmisdrijven-oorlogsrecht-conventies-van-geneve-en-mensenrechten>.
- 14 The Rights Forum, 'Schendingen', <https://rightsforum.org/achtergrond/en/dossiers/internationaal-recht/kolonisatie-een-ernstige-schending/>.
- 15 SOMO, 'Bitter Fruit. Socio-economic Issues in Fresh Fruit and Vegetables Supply Chains of Dutch Supermarkets – The Case of AH/Ahold Delhaize', januari 2011, <https://www.somo.nl/wp-content/uploads/sites/2/2011/01/Bitter-Fruit.pdf>.
- 16 Nationaal Contactpunt OESO-Richtlijnen, <https://www.oesorichtlijnen.nl/ncp>.
- 17 Persbericht Diensten Onderzoek Centrum Palestina docP, 'Levensmiddelen branche continueert handel met illegale nederzettingen', 11 april 2015, <http://www.docp.nl/levensmiddelenbranche-continueert-handel-met-illegale-nederzettingen/>.
- 18 SOMO, 'Nederzettingenhandel en de rol van Nederlandse supermarkten bij mensenrechtenschendingen in de Palestijnse gebieden', mei 2015, <https://www.somo.nl/wp-content/uploads/sites/2/2015/05/Nederzettingenhandel-en-de-rol-van-Nederlandse-supermarkten-bijmensenrechtenschendingen.pdf>.
- 19 Supermarktketen Dirk van den Broek is in deze fase van het doorlopende onderzoek niet door SOMO benaderd. De Stichting Diensten Onderzoek Centrum Palestina (docP) heeft in 2017 wel contact gehad met deze keten over hun wijze van etiketteren. In reactie op een schrijven van docP meldde het bedrijf 'zich niet verder in politieke discussies te mengen. Dirk van den Broek focust op het leveren van kwalitatieve handel. Daarnaast worden er altijd alleen zaken gedaan met gecertificeerde leveranciers waardoor de kwaliteit gegarandeerd blijft. Deze kwestie ligt primair bij de overheid. Israël en Palestijnse gebieden zijn niet door de overheid benoemd tot landen waar vanuit een importverbod geldt, wat voor ons leidend is.'

- 20 E-mail van de manager CSR van Lidl Nederland aan SOMO, 15 maart 2017.
- 21 E-mails van de verantwoordelijke voor Quality Assurance van AH/Ahold Delhaize aan SOMO, 8 en 27 maart 2017.
- 22 E-mail van de MVO specialist van de afdeling Corporate Communicatie en MVO van PLUS aan SOMO, 8 maart 2017.
- 23 E-mail van AH/AH/Ahold Delhaize Delhaize aan SOMO, 8 maart 2017.
- 24 E-mail van AH/AH/Ahold Delhaize Delhaize aan SOMO, 14 maart 2017.
- 25 E-mail van AH/AH/Ahold Delhaize Delhaize aan SOMO, 3 april 2018.
- 26 E-mail van de Formule Beleidsmanager MVO van Jumbo aan SOMO, 31 maart 2017. Email van PLUS aan SOMO, 8 maart 2017.
- 27 E-mails van de Adjunct-directeur van de afdeling Inkoop, Kwaliteitsmanagement & Corporate Responsibility van Aldi, 15 maart 2017 en 6 april 2018.
- 28 E-mail van Lidl Nederland aan SOMO, 15 maart 2017.
- 29 E-mail van Lidl Nederland aan SOMO, 15 maart 2017
- 30 DocP, 'Bevindingen van 2 jaar onderzoek van herkomstvermelding in supermarkten op producten uit Israël en bezet Palestina', informatie verstrekt door docP aan SOMO, juli 2017.
- 31 E-mail van AH/Ahold Delhaize aan SOMO, 8 maart 2017. Punt 10 van de Interpretatieve mededeling inzake de vermelding van de oorsprong van goederen uit de sinds juni 1967 door Israël bezette gebieden luidt als volgt: "Voor producten die afkomstig zijn van nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever of de Golanhoogte zijn aanduidingen die beperkt zijn tot „product uit de Golanhoogte” of „product uit de Westelijke Jordaanoever” niet voldoende. Zelfs als het grotere gebied of gebied waaruit het product afkomstig is, wordt vermeld, zou het weglaten van de aanvullende geografische informatie dat het product afkomstig is uit Israëlische nederzettingen de consument misleiden omtrent de werkelijke oorsprong van het product. In dergelijke gevallen moet de uitdrukking „Israëlische nederzetting” of vergelijkbaar worden toegevoegd, bijvoorbeeld tussen haakjes. Derhalve zouden uitdrukkingen als „product uit de Golanhoogte (Israëlische nederzetting)” of „product uit de Westelijke Jordaanoever (Israëlische nederzetting)” kunnen worden gebruikt." [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015XC1112\(01\)&from=NLO](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015XC1112(01)&from=NLO).
- 32 E-mail van Lidl aan SOMO, 30 maart 2017.
- 33 E-mail van AH/Ahold Delhaize aan SOMO, 27 maart 2017.
- 34 E-mail van PLUS aan SOMO, 8 maart 2017.
- 35 WhoProfits, 'Tracking the Trade Trail of Settlement Products', april 2012, https://whoprofits.org/sites/default/files/ahava_report_final.pdf.
- 36 European Parliament, Parliamentary questions, Answer given by Vice-President Mogherini on behalf of the Commission, 'Products produced in the Israeli settlements located within the territories occupied by Israel since June 1967 are not entitled to benefit from preferential custom tariff treatment under the EU-Israel Association Agreement', 23 February 2018, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getAllAnswers.do?reference=P-2017-007915&language=EN>.
- 37 E-mail van AH/Ahold Delhaize aan SOMO, 15 maart 2017.
- 38 E-mails van AH/Ahold Delhaize aan SOMO, 8 en 14 maart 2017.
- 39 E-mail van de Formule Beleidsmanager MVO van Jumbo aan SOMO, 31 maart 2017.
- 40 E-mail van Jumbo aan SOMO, 31 maart 2017.
- 41 E-mail van de Quality assurance manager van Nature's Pride aan SOMO, 13 maart 2017.
- 42 E-mail van Jumbo aan SOMO, 31 maart 2017.
- 43 Verklaring van Nature's Pride van 28 februari 2017, meegezonden als bijlage bij een e-mail van PLUS aan SOMO van 8 maart 2017.
- 44 E-mail van PLUS aan SOMO, 8 maart 2017.
- 45 E-mail van AH/Ahold Delhaize aan SOMO, 8 maart 2017.
- 46 Kamerstuk 23432-419 'De situatie in het Midden-Oosten', Verslag van een schriftelijk overleg, gepubliceerd op 17 maart 2016, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-23432-419.pdf>.
- 47 E-mails van SOMO aan NVWA d.d. 24 februari en 2 maart 2017. Telefoongesprek tussen voorlichter van NVWA en SOMO, 15 maart 2017.
- 48 E-mails van de NVWA aan SOMO van 14 mei 2018.

Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen
Centre for Research on Multinational Corporations

Sarphatistraat 30
1018 GL Amsterdam
The Netherlands
T: +31 (0)20 639 12 91
info@somo.nl
www.somo.nl

Colofon

SOMO's zoektocht naar groente en fruit uit bezette Palestijnse gebieden: Wat weten we (niet) over het aanbod van Nederlands' grootste supermarkten?
versie april 2018

Auteur Pauline Overeem

Met bijdragen van Lydia de Leeuw en Sanne van der Wal

Redactie Meike Skolnik

Layout Frans Schupp

ISBN 978-94-6207-128-5

Deze publicatie is mogelijk gemaakt met financiële ondersteuning door het ministerie van Buitenlandse Zaken. De inhoud van deze publicatie is de verantwoordelijkheid van SOMO en reflecteert op geen enkele wijze de standpunten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.